

Kuva 1
Koko 100 %
Korkeus 9,9 cm
Leveys 5,3 cm

*Pragmatiikan maail-
mankongressi Mexico
Cityssä 1996: Auli
Hakulinen Frida Kahlon
talon edessä.
Valokuva Lea Laitinen.*

»TÄSTÄ ASIASTA ME EI OIKEESTAAN VIELÄ
TIEDETÄ MITÄÄN» —
AULI HAKULINEN 60 VUOTTA

Heinäkuussa 2000 Budapestin teknisen yliopiston laaja auditorio kuhisi kielitieteilijöitä viidestä maanosasta. Joukkoon mahtui myös pohjoismaisia tutkijoita, heistä suurin osa suomalaisia. Mukana oli muutama varttuneempi suomalaislingvisti, mutta enemmistö joukosta oli tutkijanuransa alussa. Monilla heistä oli yhteinen opettaja, Helsingin yliopiston suomen kielen professori Auli Hakulinen, yksi kansainvälisen pragmatiikan konferenssin plenaaripuhujista.

Auli Hakulinen syntyi 10.3.1941 keskelle sotia. Hän kirjoitti ylioppilaaksi Munkkiniemen yhteiskoulusta ja aloitti samana vuonna estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden sekä suomalais-ugrilaisen kielen tutkimuksen opinnot Helsingin yliopistossa. Hän suoritti humanististen tieteiden kandidaatin tutkinnon 1964, valmistui filosofian kandidaatiksi 1965 ja filosofian lisensiaatiksi 1972 Helsingin yliopistosta. Tohtoriksi Hakulinen väitteli Turun yliopistossa 1976.

▷

Jo kesken opintojansa Auli Hakulinen lähti yli Atlantin suureen maailmaan, Indian yliopistoon opetusassistentiksi 1963–1964. Myöhemminkään, tuoreena maisterina, hän ei kotimaassaan kauan pysynyt, vaan matkusti Lontooseen 1966, jossa toimi muun muassa kuuluisan englantilaisen sosiolingvistin Basil Bernsteinin tutkimusryhmässä. Lontoon yliopistossa Hakulisen opettajiin kuului systeemis-funktionaalisen kieliteorian luoja Michael Halliday. Matkojen aikana maailma oli ehtinyt muuttua jonkin verran myös Suomessa. Lontoosta hän palasi Helsingin yliopiston tuoreen oppiaineen, yleisen kielitieteen ensimmäiseksi assistentiksi 1968. Hieman myöhemmin hän toimi jonkin aikaa vieraileva tutkijana Yhdysvalloissa, generatiivisen kieliopin keskuksessa MIT:ssä.

Opiskelu ja työskentely monissa yliopistoissa Suomessa ja ulkomailla erilaisissa kielitieteellisissä konteksteissa on olennainen osa Auli Hakulisen tutkija- ja opettajapersoonaa. Ulkomailla opiskelun tärkeyden Hakulinen on välittänyt myös oppilailleen, joista useat ovat opiskelleet Suomen ulkopuolella.

1970-luvun puolivälistä alkaen Auli Hakulinen työskenteli Suomen Akatemian nuorempana tutkijana Nils Erik Enkvistin tekstilingvistiikan tutkimusryhmässä Åbo Akademiassa. Pitkin 1970-lukua aina 1980-luvun alkuun Hakulinen toimi freelance-kielitieteilijänä; tutkimustyön ohella hän kirjoitti äidinkielen oppikirjasarjaa. Tänä aikana hän myös hoiti suomen kielen professuureja Åbo Akademiassa ja Tampereen yliopistossa. Helsingin yliopiston suomalaisen filologian apulaisprofessoriksi hänet nimitettiin 1981 ja nykyiseen virkaansa, saman yliopiston suomen kielen professoriksi 1991. — Kahden viimeksi mainitun vuosiluvun väliin mahtuu suuria mullistuksia suomalaisen kielitieteen kentässä, ei vähiten Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksessa.

Akateemisiin ihanteisiin kuuluu kriittisyyteen ja omaan ajatteluun kannustaminen sekä itsestään selvyyksien kyseenalaistaminen. Auli Hakulinen toteuttaa myös käytännössä näitä joskus vaikeasti noudatettavissa olevia ihanteita. Halu ymmärtää kielen syvintä olemusta sekä suomen kielen ominaispiirteitä välittyy hänen opetuksestaan. Hän myös saa oppilaansa oivaltamaan tieteen perusteiden ja fennistiikan tutkimusperinteen kriittisen ymmärtämisen tärkeyden.

Auli Hakulinen on oiva esimerkki siitä, että lukeminen ja kirjoittaminen sekä näiden taitojen opetteleminen ovat humanismin ydintä. Opettajana hän on sekä rohkaissut lukemaan että ohjannut opiskelijoita tieteellisen kirjoittamisen hallintaan. Toisten tekstien lukijana ja kommentoijana hän on tunnetusti tarkka, perusteellinen ja innostuva. Hakulisen maine opinnäytöiden ohjaajana ei vähiten perustukaan näihin ominaisuuksiin. Suositulle ohjaajalle riittää ohjattavia, myös muiden oppilaita ja yliainerajojen.

Yliopisto-opetus on myös vuorovaikutusta. Kuuntelijana Auli Hakulinen on yhtäältä oivaltava ja empaattinen, toisaalta hän saattaa joskus tuntua opiskelijasta kovin vaativalta ja jopa hämmentävän särmikkäältä. Opintojensa loppuvaiheessa kampaileva opiskelija voi kyllä myös yllättyä professorinsa ymmärtämyksestä ihmissuhteiden, toimeentulon ja lastenhoitojärjestelyjen ongelmia kohtaan.

Yliopistoyhteisössäkään kirjoittamisen ja lukemisen taitoja ei tarvitse harjoittaa yksin. Omalla esimerkillään Auli Hakulinen on kannustanut oppilaitaan tieteellisten tekstien yhdessä kirjoittamiseen. Hän on myös tottunut soveltamaan opetuksessaan yhteistoiminnallisen oppimisen periaatteita sekä opettamaan yhdessä.

Tutkijapersoonana Auli Hakulisen ominaisuuksia ovat ennakkoluulottomuus ja

utelaisuus. Opiskeluvuosinaan Helsingin yliopistossa hän tutustui 1960-luvun suomalaisen kielitieteen valtavirtaan, jolle muun muassa strukturalistinen ja generatiivinen kielentutkimus oli varsin vierasta. Opiskelu ulkomailla vei hänet kuitenkin keskelle uusia virtauksia, ja Suomeen palattuaan hän sai kokea, että vanhan ja uuden tutkimusotteen yhteen sovittaminen ei ollut mutkatonta. Kielitieteen kansainvälisten virtausten maahantuonti ja levitys eivät aina sopineet yksiin 1960- ja 1970-lukujen Suomen akateemisen ilmaston kanssa.

Englannissa ja Yhdysvalloissa Auli Hakulinen tutustui yhtäältä Hallidayn funktionaalisen kielioppiin ja muotoutumassa olevaan sosiolingvistiikkaan ja toisaalta generatiiviseen kielentutkimukseen. Suomalaisen 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun kielentutkimuksen näkökulmasta näille nykyperspektiivistä keskenään erilaisille lähestymistavoille oli yhteistä se, että ne olivat kaikki vieraita eivätkä kummunneet kansallisten tieteiden perinteestä. Auli Hakulisen ja hänen kansainvälisestä kielentutkimuksesta kiinnostuneiden ikätovereidensa osaksi tulikin sekä tuoda maahan uusia ajatuksia että puolustaa niiden merkitystä myös kansallisten tieteiden kehittymisen ja uudistumisen kannalta. Ryhtyessään kertomaan ensimmäisestä pohjoismaisesta lingvistiikan kesäkurssista vuoden 1969 Virittäjässä Auli Hakulinen aloitti katsauksensa: »Monilla aloilla alkaa kehityksen seuraaminen sekä itsenäisen tutkimuksen suorittaminen omin päin, yksinäisyydessä, käydä yhä vaikeammaksi. Varsinkin maantieteellisissä periferioissa tehottomaksi jäävä yksin ahertelu on hyvin tuttu vaara (Virittäjä 73(3): 303).»

Uusien näkemysten oikeutusta ja yhteistyötä yli rajojen hän saikin sitten läpi 1970-luvun puolustaa muun muassa Virittäjän palstoilla. Esimerkiksi vuoden 1971 Virittäjässä hän vastaa Aarni Penttilän

Chomskyn transformaatioteoriaa koskevaan kirjoitukseen ja muistuttaa, että jo tuolloin generatiivisen kielentutkimuksen piiriin kuului monenlaisia lähestymistapoja, sekä varoittaa yleisemminkin uusien tieteellisten virtausten yksioikoisesta tuomitsemisesta pelkästään omista lähtökohdista käsin: »Transformationalistit ovat — omista käsitteistään lähtien — takavuosina pyrkineet todistamaan muun muassa Hallidayn kaavaileman kuvausmallin teoreettisesti kelvottomaksi, karkeimman strukturalismin kanssa identtiseksi jne. Tällaiset toisten katsantokantojen tulkitsemiset omista käsitteistä lähtien [– –] jäänevät kuitenkin aina omaan arvoonsa niiden rikastuttavien ideoiden varjossa, joita eri koulukuntien keinoin tapahtuva systemaattinen työskentely tuottaa» (Virittäjä 74(2): 208).

Auli Hakulinen on julkaissut pääosan tutkimuksestaan artikkeleina erilaisilla foorumeilla, ja valikoima hänen tuotantoaan julkaistaan nyt kokoelmana *Lukemisto* (SKS 2001, toim. Lea Laitinen ym.). Hänen laajaa tuotantoaan voi tarkastella useista näkökulmista. Näkökulmien moninaisuuden voi havaita jo hänen väitöskirjassaan *Suomen kielen generatiivista lauseoppia* (1976), joka oli alansa ensimmäinen artikkeliväitöskirja. Sen otsikko on sidoksissa aikaansa, mutta se kertoo myös sen, mikä mielestämme on Auli Hakulisen tuotannon keskeisiä aiheita: lause ja lauseen kielioppi. Läpi tutkijanuransa hän on pohtinut lauseen rakennetta, rajoja ja käyttöä, lausetta ihmisen keinona ilmaista sosiaalista identiteettiään ja toimintaansa. Jo väitöskirjassa lauseopin käsitteen rajat tulevat koetelluiksi. Dialogia käyvät perinteinen fennistiikka ja 1970-luvun syntaksi, semantiikka ja tekstilingvistiikka. Väitöskirjan tutkimuskohteena on sekä totunnaisesti lauseen sisäisinä pidettyjä että lauserajan ylittäviä ilmiöitä: lauseenvastikkeiden semantiikka, nominilausekkeiden samaviitteisyys, suo-

men *sitä*, liitepartikkeli *-han/hän* sekä suomen sanajärjestys. Väitöskirjan artikkelit nostavat esiin myös pragmatiikan ja syntaksin suhteen, joka kuuluu Auli Hakulisen tuotannon keskeisiin teemoihin.

Tekstisyntaksi — se mitä tapahtuu lauseessa mutta jota ei voi selittää vain lauseopin avulla — oli tutkimuskohteena Suomen Akatemian rahoittamassa laajassa kvantitatiivisessa hankkeessa, jossa Auli Hakulisen kanssa työskentelivät Fred Karlsson ja Maria Vilkuna. Tämän työn tuloksia kokosivat yhteen Hakulisen ja Karlssonin *Nyky-suomen lauseoppia* (1979) sekä Hakulisen, Karlssonin ja Vilkunan *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus* (1980). Etenkin ensin mainitussa teoksessa esitellään laajasti kansainvälisen lingvistiikan suuntauksia ja varsinkin 1960- ja 1970-luvun kielioppimalleja sekä käydään lävitse suomen kielen synkronista tutkimusta. Kahden vuosikymmenen synkroniset kuvaukset suomen kielestä kohtaavat myös paljon luetussa kurssikirjassa *Nyky-suomen rakenne ja kehitys I* (1983), jonka Hakulinen on toimittanut yhdessä Pentti Leinin kanssa.

Kieliopin ja kielen käytön suhde oli 1970- ja 1980-luvun pragmatiikan ydinkäsymys. Näinä vuosina vakiintuivat kielenkäytön tutkimuksen työkaluiksi puheaktiteoria, keskustelumaksiimit ja kohteliaisuusteoria, joiden avulla oli mahdollista lähestyä lauseen ja kontekstin suhdetta ja kontekstuaalisen merkityksen luonnetta uudella tavalla. Näitä uusia näkökulmia Auli Hakulinen hyödynsi omissa tutkimuksissaan esimerkiksi pohtiessaan suomen persoonajärjestelmää tai kuvatessaan vuoden 1982 presidenttiehdokkaiden epäsuoria vastauksia televisiohaastattelijan kysymyksiin.

1980-luvulla Auli Hakulisen mielenkiinto suuntautui entistä enemmän puhuttuun kieleen. Arkipuheen aineistot, erityi-

sesti 1985 Klaus Mäkelältä saatu Kettil Bruunin väitöskirjaansa varten kokoama laaja keskusteluaineisto, ohjasivat Hakulista etsimään uudenlaista tutkimusmenetelmää. 1980-luvun lopulla sellainen löytyi alkuaan sosiologisesta menetelmästä, etnometodologisesta keskusteluanalyysista. Hakulinen perusti tutkimushankkeen *Suomalaisen keskustelun keinoja*. Tässä hankkeessa luotiin perusta suomalaisen keskustelupuheen analyysille, kehitettiin litterointikonventiot ja aloitettiin systemaattinen aineiston keruu.

Suomalaisen keskusteluntutkimuksen kehitykseen vaikutti keskeisesti Auli Hakulisen määrätietoinen toiminta alan kansainvälisten yhteyksien luomiseksi. Ratkaiseva oli 1987 Ruotsissa pidetty pohjoismainen tutkijakurssi, jolle Hakulinen muutamien oppilaidensa kanssa osallistui: kurssilla opettivat keskusteluanalyysin huippututkijat Emanuel A. Schegloff ja John Heritage. Hakulinen sai muun muassa käyttöönsä litteraatteina maailmalla liikkuneet keskusteluanalyysin perustajan Harvey Sacksin luennot. Seuraavana kesänä keskusteluanalyysin pioneereihin kuuluva Gail Jefferson vieraili kuukauden ajan Hakulisen tutkijaryhmää kouluttamassa. Nykyisin ulkomaisten keskusteluntutkijoiden Helsingin vierailut ovat arkipäivää, samoin kuin keskustelupuhetta tutkivien fennistien ulkomaanvierailut.

Hakulisen työn tuloksena keskusteluntutkimus ja vuorovaikutus tuli osaksi Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen opetus- ja tutkimusohjelmaa ja laajasti suomalaisen humanistisen ja sosiaalitieteellisen tiedeyhteisön tietoisuuteen. Hakulinen on jo ehtinyt ohjata toistakymmentä vuorovaikutusta käsittelevää väitöskirjaa ja useita kymmeniä alan pro gradu -töitä. Lingvistiisesti suuntautuneessa keskusteluanalyytisessä tutkimuksessa hän ja hänen oppilaansa edustavat kansainvälistä kärkeä.

Kielentutkijana Auli Hakulinen on tuonut keskusteluanalyysin pohdittavaksi kieliopin ja vuorovaikutuksen suhteen. Lingvistin peruskysymyksiin kuuluvaa muodon ja merkityksen suhdetta on pohdittava uudenaikaisesta näkökulmasta, kun tarkastellaan ihmisten välistä toimintaa. Kielelliset ilmaukset saavat merkityksensä osana arjen vuorovaikutusta. Perinteisten kielioppien kuvaamat hyvinmuodostuneet lauseet ovat vain yksi keino välittää merkityksiä vuorovaikutuksessa. Auli Hakulinen on varsinkin 1990-luvun tutkimuksissaan käsitellyt sellaisia keskustelupuheen ilmiöitä kuten diskurssipartikkelit (*nyt, sit, kyl*), dialogipartikkelit (*joo, niin, mm*), sisään hengitys, lausesulaumat, täydellä lauseella vastaaminen ja keskustelun kiteymät ja rutiinit. Näitä ilmiöitä on osin kuvattu perinteisissä kieliopissa ja sanakirjoissa, kuitenkin lähinnä kirjoitetun kielen kannalta. Vuorovaikutuksen analyysi avaa niihin kokonaan uuden näkökulman. Keskustelupuheen ei-verbbaaliset ainekset sekä rutiininomaiset ilmaukset ovat jääneet tyystin kielentutkimuksen kaanonin ulkopuolelle.

Äidinkielenopetus on freelance-vuosista alkaen ollut lähellä Auli Hakulisen sydäntä. Hän on tehnyt sekä peruskoulun että lukion oppikirjoja ja toiminut äidinkielenopetuksen kehittämiseksi yhteistyössä muun muassa Äidinkielenopettajain liiton ja opetushallituksen (ent. kouluhallituksen) kanssa. Vuosina 1993–1994 Auli Hakulinen oli Opetusministeriön asettaman kielioppityöryhmän puheenjohtaja. Työryhmän tavoitteena oli »pohtia kieliopin asemaa ja muotoa äidinkielen opetuksessa»; sen tuloksena julkaistiin teos *Kieli ja sen kielioppi* (1996). Auli Hakulinen on saanut usein edustaa tiedotusvälineissä fennistisen tutkimuksen ääntä, oli sitten kyse kielen »köyhtymisestä» tai persoonapronominien »korrektista» käytöstä. Varsinaiselle tulilinjalle hän on joutunut 1990-luvun lopulta lähtien

johtaessaan Helsingin yliopiston ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen yhteishanketta *Suomen kielen deskriptiivinen kielioppi*. Vuonna 2003 ilmestyväksi suunniteltu suomen kielioppi on deskriptiivinen ja pohjautuu laajoihin korpuksiin. Edeltäjistään poiketen se tulee tarkastelemaan sekä puheen että kirjoituksen piirteitä fonologiasta tekstin ja keskustelun rakentumiseen.

Keskeinen Auli Hakulisen toiminnan ulottuvuus on naistutkimus ja naisten tutkijanuran edistäminen. Hakulinen oli perustamassa yhdessä muun muassa Liisa Lautamatin kanssa ensimmäistä suomenkielistä feminististä tiedostamisryhmää 1970-luvulla, ja hän oli ensimmäisiä naistutkimukseen perehtyneitä tutkijoita maassamme. Hakulisen rooli on ollut monipuolinen: hän on toiminut sekä ruohonjuuritasolla eri-ikäisten ja eri tieteenaloja edustavien naisten ryhmissä että ollut naistutkimusta ja naisten tutkijanuraa edistävässä päätöksentekolimissä. 1980-luvun puolivälissä Helsingin tutkijanaisten yhdistyksen yhteyteen perustettiin kielitieteen piiri. Ryhmän keskustelut johtivat muun muassa artikkelikoelmaan *Isosuinen nainen* (toim. Lea Laitinen 1988). Hakulinen oli ryhmän kantavia voimia. Hakulisen toiminta oli myös ratkaiseva siinä, että Helsingin yliopistoon perustettiin naistutkimukseen keskittyvä Kristiina-instituutti 1991. Vuosina 1992–1995 Hakulinen toimi Naistutkimus-lehden päätoimittajana yhdessä Lea Laitisen kanssa. Auli Hakulisen toiminta on ollut tärkeää, jopa ratkaisevaa monen tutkijanaisen elämälle. Hän on kannustanut ja ohjannut naisia tiedon pariin ja tutkijanuralle — aina opintojaan aloittelevasta opiskelijasta vartuneempaan tutkijaan, ei-akateemisesta taustasta tulevista naisista akateemisen maailman sisällä kasvaneisiin naisiin.

Naisen asema ja sukupuoli on myös tärkeä juonne Hakulisen tutkimuksissa. Hän

▷

on tarkastellut sukupuolen kategoriaa useissa artikkeleissa, muun muassa Naistutkimus-lehdessä. Niissä yhdistyy kiinnostus kielellisiin rakenteisiin (esimerkiksi persoonaj- ja pronominijärjestelmään) ja kielen ihmisen identiteetin ja sosiaalisen toiminnan rakentajana. Jo mainittuun *Iso-suinen nainen* -teokseen sisältyy Auli Hakulisen artikkeli »Miten nainen liikkuu Veijo Meren tekstissä», jossa lingvistinen tyylintutkimus ja naisnäkökulma kohtaavat. Nainen, kieli ja kirjallisuus olivat ne keskeiset ulottuvuudet, joiden varaan rakentui hänen yhdessä Auli Viikarin kanssa pitämässä 1980-luvun opiskelijaa sykähdyttänyt luentosarja Marja-Liisa Vartion teoksista.

Auli Hakulinen on poikkeuksellisella tavalla vaikuttanut kielitieteen kehitykseen ja alan määrittelyyn opettajana, tutkijana ja tiedepolitiikassa, sekä kotimaassa että kansainvälisesti. Vaikka häntä voikin kuvata 60-luvun kapinalliseksi, hän on myös 1900-luvun alkupuolen suomen kielen professorien tavoin yhteiskunnallinen vaikuttaja ja akateemisen maailman, erityisesti humanistisen tutkimuksen näkyvä edustaja. Erojakin on: uteliaisuus uutta kohtaan ja uskalus tarkistaa kantaansa uuden edessä sekä tunnustaa tiedon rajallisuus. Auli Hakulinen käy rohkeasti dialogia omien ihanteidensa

puolesta myös yliopiston ulkopuolisen yhteiskunnan kanssa. Aito fennisti hän on suhteessaan empiriaan: aineisto ja sen tarkka analyysi on hänen tutkimuksensa perusta. Auli Hakulisen ja hänen oppilaittensa ansiosta keskustelunanalyysi on tuonut arkielämän puhetilanteiden kirjon suomen kielen tutkimukseen. Suomalaisena suomen kielen tutkijana oli innostavaa ja juhlallistakin kuunnella hänen esitelmäänsä *Minimal and non-minimal answers to yes-no questions* tämän kirjoituksen alussa mainitussa Budapestin konferenssissa: kuusisataa lingvistin päätä kääntyi yhtä aikaa suomenkielisen aineiston puoleen ja kynien kärjet kulkivat esimerkkimonisteen pintaa pitkin, kun ikkunattoman auditorion yleisö heinäkuun helteessä keskittyi pohtimaan suomalaisen työmiehen vastausta *ne taipu iha:n siististi joo* työtoverinsa kysymykseen *sait sä taivutettuu kunnolla ne*. — Virittäjän lukijat onnittelevat Auli Hakulista, lehden entistä toimittajaa, ahkeraa avustajaa ja pitkäaikaista toimitusneuvoston jäsentä! ■

JYRKI KALLIOKOSKI
MARJA-LEENA SORJONEN